

‘জাহ’ উপন্যাসখনৰ কথা ক’ব পাৰি। ই সম্পূৰ্ণৰূপে ঐতিহাসিক বুলি ক’ব লাগিব যিহেতু ইয়াতে চৰিত্ৰবোৰো ইতিহাসৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে সঙ্গতযুক্ত। অনহাতে ‘তাম্ৰেশ্বৰীৰ মন্দিৰ’ নাইবা ‘বহুদৈ লিগিৰী’ক ঐতিহাসিক উপন্যাস বুলি নকৈ, ইতিহাসৰ প্ৰভাৱযুক্ত উপন্যাস বুলি ক’ব পাৰি। এই দুখন উপন্যাসত ঐতিহাসিক ঘটনাবোৰে কাহিনীৰ মাথোঁ ক্ষীণভাৱে সহায় কৰিছে, অপৰিহাৰ্যকৰণে উপস্থিত হোৱা নাই, যেনেকৈ হৈছে ‘দন্দুৱা দ্ৰোহ’ত।

উল্লেখযোগ্য যে আঠত্ৰিশ বছৰৰ সুদীৰ্ঘ সাহিত্যিক জীৱনত বৰদলৈদেৱে মাত্ৰ নখন উপন্যাস ৰচনা কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত সাতখন যথাক্ৰমে— ‘মনোমতী’, ‘ৰঙ্গিলী’, ‘নিৰ্মল ভক্ত’, ‘দন্দুৱা দ্ৰোহ’, ‘বহুদৈ লিগিৰী’, ‘তাম্ৰেশ্বৰীৰ মন্দিৰ’ আৰু ‘বাধা ৰুক্মিণীৰ ৰণ’ ঐতিহাসিক উপন্যাস। ‘মিৰি জীয়ৰী’ (তেওঁৰ প্ৰথম ৰচনা) আৰু ‘মনোমতী’ লিখাৰ পিছত সুদীৰ্ঘকাল তেওঁ কোনো উপন্যাসেই ৰচনা কৰা নাছিল। চাকৰি জীৱনৰ ব্যস্ততা আৰু উপৰ্যুপৰি স্বজন বিয়োগৰ আঘাতত তেওঁ সম্ভৱতঃ শাৰীৰিক আৰু মানসিকভাৱে উদ্যমহীন আৰু বিপৰ্যস্ত হৈছিল আৰু সেয়েহে আন আন লিখকসকলৰ দৰে একাদিক্ৰমে গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিবলৈ অপাৰগ হৈ পৰিছিল। এইখিনিতে আৰু এটা কথাৰ উল্লেখ অৱান্তৰ নহ’ব। বৰদলৈদেৱৰ উপন্যাসসমূহত বৈচিত্ৰ্যৰ অভাৱ লক্ষণীয়। কাহিনীবিলাক মোটামুটিভাৱে একেই ধৰণৰ আৰু ঘটনাবাজিও চমক সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম নহয়। এটা গতানুগতিক নিৰ্দিষ্ট বাটেৰে যেন ঘটনা আৰু চৰিত্ৰবাজি আগবাঢ়ি গৈছে। এই সম্বন্ধে ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাদেৱৰ উক্তি প্ৰণিধানযোগ্য :

“বৰদলৈৰ উপন্যাসৰ গঠনৰীতি কিছু পৰিমাণে গতানুগতিক বা মেকানিকেল। সৰুৰে পৰা পৰিচিত নায়ক-নায়িকাই ভূঁইতলী, বিছতলী নাইবা আন সামাজিক উৎসৱত প্ৰেম নিবেদন কৰিছে, পিতৃ-মাতৃয়ে বাধা সৃষ্টি কৰাত সিহঁত হয়তো পলাই গৈছে, ৰাজনৈতিক ধুমুহাই সিহঁতৰ জীৱন বিপৰ্যস্ত কৰি শেষত হয়তো লগ লগাই দিছে নাইবা বিচ্ছেদ ঘটাইছে; বিচ্ছেদ ঘটাব পাছত সিহঁত হয়তো ধৰ্মত শৰণ লৈ শান্তি লাভ কৰিছে— এয়ে প্ৰায়কেইখন উপন্যাসৰ খুলমূল বিষয়।”

এই মন্তব্য অৱশ্যে সকলোবোৰ ঐতিহাসিক উপন্যাসৰ ক্ষেত্ৰত

প্ৰযোজ্য বুলি আমি ক’ব নোৱাৰোঁ—কিন্তু বৰদলৈদেৱৰ কাহিনীবিলাক যে এটা নিৰ্দিষ্ট ফৰমুলা অনুসৰণ কৰি আগবাঢ়ি যায়, এই সম্বন্ধে সন্দেহৰ অৱকাশ নাই। চৰিত্ৰবিলাকৰ কৰ্মপন্থা আৰু গতি প্ৰকৃতিৰ কোনো মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণো আমি দেখিবলৈ নেপাওঁ। তেওঁৰ ৰচনা শৈলীত বৈচিত্ৰহীনতা দেখিবলৈ পোৱা যায়। ড° শৰ্মাই সেয়ে কৈছে :

“বৰদলৈৰ ৰচনাৰীতিত তেনে (অৰ্থাৎ স্কটৰ ৰচনা ৰীতিৰ দৰে) উঠা-নমা দেখা নাযায়। সহজ, স্বাভাৱিক আৰু সম পদক্ষেপত ৰচনাৰীতিয়ে গতি কৰিছে।”

ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ হ’ল, অসমৰ অতীত ইতিহাসৰ লগত সংগতি ৰাখি পৰিৱেশ আৰু চৰিত্ৰ আদি সৃষ্টি কৰিব লগা হোৱা কাৰণে তাত ৰোমাঞ্চৰ বহন সানিব পৰা নাছিল। বৰদলৈদেৱৰ উপন্যাসবাজিৰ সবহভাগেই মান-মৰাণৰ দিনৰ প্ৰেক্ষাপটত ৰচিত আৰু সেই দিনবিলাকৰ স্মৃতি পাঠকসকলৰ কাৰণে অতি দুৰৱৰ্তী নোহোৱা কাৰণে তাতে কল্পনাৰ পৰশ বুলাই আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিবৰ সুযোগ লিখকৰ নাছিল। তথাপি সীমিত পৰিধিৰ মাজত থাকিও তেওঁ বুৰঞ্জী আৰু কল্পনাৰ অপূৰ্ব সমন্বয় ঘটাবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

৪। বৰদলৈদেৱে তেওঁৰ ৰচনাত সহজ, সৰল ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিছে কিন্তু কিছুমান সমালোচকে সেই ভাষাত সৌন্দৰ্যৰ নাটনি অনুভৱ কৰিছে। এই সন্দৰ্ভত শ্ৰীযুত ত্ৰৈলোক্যনাথ গোস্বামীদেৱে কৈছে :

“বৰদলৈৰ ৰচনাৰীতি পোনপটীয়া, সহজ সৰল। কিন্তু পাছৰ কালৰ ডাক্তৰ হেম বৰুৱাৰ সৰল বাক্যৰীতিৰ মাজত যি লালিত্য আৰু সাৱলিল গতি লক্ষ্য কৰা যায়, বৰদলৈৰ ৰচনাত তাৰ অভাৱ আছে।”

তেওঁ অতি সাধাৰণ ভাষা প্ৰয়োগ কৰিছে সঁচা কিন্তু তেওঁৰ ভাষা আকৰ্ষণীয় নহয় বুলি কোৱাটোও টান কিয়নো তেওঁ শব্দৰাজিৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে সচেতন। অৱশ্যে তেওঁৰ উপন্যাসৰ অৱান্তৰ আৰু অপ্ৰয়োজনীয় বৰ্ণনাই বহু সময়ত পাঠকক বিৰক্ত নকৰা নহয়। ড° সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাদেৱে কৈছে :

“সাহিত্য জাতিৰ দাপোণ স্বৰূপ; সেই দাপোণত জাতীয় জীৱন